

A BAGPIPE AND SEVERAL LETTERS

SAȘA-LIVIU STOIANOVICI, PhD

The National Museum of the Romanian Peasant, Bucharest

SUMMARY

Cornerevais situated in Caraș-Severin county. Known as the commune with the most villages in Romania, Cornereva was, until around 1990, a nucleus of bagpipe music. Gathered around Nicolae Nemeș-Munteanu, the “Cornereva Bagpipers” were among the last performers of the double-chanter bagpipe in the Banat region. Being, in some cases, bagpipe builders themselves, the musicians left us a series of songs, some of which were printed on a small 45 RPM disc, in the early 1970s. It was also during this period that an exchange of letters began between ethnomusicologists Tiberiu Alexandru, Gottfried Habenicht, and Nicolae Nemeș-Munteanu. Several letters remained in the bagpiper’s family archive. Their reading and analysis, today, lead to an outline of the relationship between Nemeș-Munteanu and the two ethnomusicologists, as well as to a slightly clearer picture of the life of a researcher of the Socialist Republic of Romania, during that period.

REZUMAT

Cornereva este o localitate aflată în județul Caraș-Severin. Cunoscută ca fiind comuna cu cele mai multe sate din România, Cornereva a fost, până în jurul anului 1990, un nucleu al muzicii de cimpoi. Grupați în jurul lui Nicolae Nemeș-Munteanu, „Cimpoierii din Cornereva” au fost printre ultimii interpreți la cimpoiul cu carabă dublă de tip bănățean. Fiind, în anumite cazuri, și meșteri constructori de cimpoaie, muzicanții au lăsat în urma lor o serie de cântece - câteva fiind chiar imprimate pe un mic disc Electrecord, la începutul anilor ‘70. Tot în această perioadă începe un schimb de scrisori între etnomuzicologii Tiberiu Alexandru, Gottfried Habenicht și Nicolae Nemeș-Munteanu. Câteva scrisori au rămas în arhiva familiei cimpoierului. Lectura și analiza lor, astăzi, duc la o conturare a relației dintre Nemeș-Munteanu și cei doi etnomuzicologi, cât și la o imagine puțin mai clară a vieții unui cercetător din RSR a acelei perioade.

Keywords

Bagpipes, Banat, folklore, Nemeș-Munteanu, Gottfried Habenicht, Tiberiu Alexandru, Cornereva

INTRODUCTION

The double chanter bagpipes from the Banat region are the simpler variant of the double chanter type, following the taxonomy established by ethnomusicologist Tiberiu Alexandru. (Alexandru, 2014:80-81) They were in use until the early 1990s, but their presence in the peasant music faded away after the

passing of Nicolae Nemeş-Munteanu, the leader of the “Cornereva bagpipers” group.

Having five holes on one side of the chanter and another one on the other side, the Romanian Banat bagpipes can be compared with the neighbouring Serbian ones, the so-called *trogasnegajde* - the three voiced bagpipes. They are smaller, though, being usually tuned in D, and having a sharper sound, while the Serbian ones have a bigger chanter and are usually tuned in F#.

The bagpipe from southern Banat has a goatskin bag, to which the several parts responsible for generating the sound and supplying the air are tied. Whereas in other areas of the country the raw skin used for bagpipes was treated minimally, being cleaned of grease, kept in salt and then, if necessary, re-soaked with whey, in Banat some of the bags were made from leather dressed with minerals and tanned with chrome - which made their surface coloured in a dark bluish-purple hue. As in most cases, in Banat the bagpipe keeps the fur inside, after being shortened. The parts connected to the bag are made of wood, cow horn, bone, metal, and have well-defined roles in the construction of the instrument, such as:

1. The wooden piece that supports the melody pipe. It is generally inscribed in a truncated cone and is open at both ends. One end is tied inside the bag and the other is outside and the chanter fits into it, the sealing being done with the help of tow or threads.

2. The chanter (called *cărabă* in Banat) - the most important piece, the bagpipe's melody pipe; made of plum wood, it has two parallel pipes, each of which contains a vibrating reed (*pişcoanie*) made of common reed (*Phragmites Australis*). One of the pipes has 5 finger holes of irregular shapes, being responsible for the melody, and the other has a single finger hole. The latter, when the hole is left open, holds the drone sound of the melody pipe (being tuned in unison with it, when all five holes are covered), and when the hole is covered, the lower fourth is obtained. The finger holes of the melody pipe are tuned with wax, a technique that decreases their diameters when needed. The chanter has a so-called *lulea* (a smoking pipe) at the bottom end, which corresponds to the drone sound pipe. It is made of a cow horn, being bent by boiling, and the opening is covered with wax. To tune the corresponding pipe, the craftsman makes 2-3 openings on the side and back of the horn. The horn also functions as a wax container. Various decorative elements such as beads or coins can be attached to it.

3. The bass pipe

Called in other parts of the country *bâzoi*, *dârloni* or *bas*, this piece is called *tarauz* in Cornereva. Its fundamental sound will correspond to that of the melody pipe, being lowered by two octaves. It is made up of three cylindrical wooden pieces, one of them being tied to the bag as support. The next piece contains the vibrating reed, and the third is responsible for the tuning, by carefully sliding it up or down on the second one. The tubes are inserted one into the other, and their connectors are sealed with tow or thread. There is also a more simplified version of the *tarauz* - the two outer tubes are joined by a metal pipe; by sliding the last

tube on the metal pipe, the correct pitch is obtained. The bass pipe can be made out of plum or elder tree.

4. The blowpipe - the *sufloniu*: a wooden cylinder is clamped in one of the openings of the bag and tied on the inside. A valve is attached to the inner end of this cylinder - it has the role of keeping the air in the bag. The valve can be made of leather or rubber, it can take a round or rectangular form, depending on where it is mounted - at the open end of the pipe or on its side (in which case the end of the cylinder is closed, a side opening being made instead). When the bagpiper blows air, the valve opens and the air enters the bag; then, by pressing the bag, it closes and the air exits only through the pipes. A tube made from animal bone is inserted into the piece of wood holding the valve, through which the bagpiper blows. The bone is generally glued with wax and/or white glue.

All these wooden pieces can be decorated by tinning, as this technique has both an aesthetic and a strengthening role.

An extremely valuable study, which remains essential for understanding the bagpipes of Banat, is the one written by the ethnomusicologist Gottfried Habenicht. (Habenicht, 1972: 261-297) Here, the author uses the information received from Nicolae Nemeş-Munteanu, regarding the way of building the instrument and also the techniques of playing it. Habenicht leaves us a detailed description of Nemeş-Munteanu's bagpipe, in writing, in the form of drawings, as well as a series of musical transcriptions. The melodies he analyses come from Cornereva and their structures and modes of performance are very old, still corresponding to the logic of peasant musics performed in Banat before the First World War

Although Cornereva is the biggest commune in Romania, having 40 villages scattered over 400 square km, it is a rather close-knit community, with inhabitants that respect the values of the past as well as the personalities that were born there.

The figure of musician Nicolae Nemeş-Munteanu, a clarinet, tarogato, wooden flute and bagpipe player, leader of a folk music band and soloist of the "Cornereva Pipers", is still remembered with reverence, today. Stories about him and his fellow pipers circulate in very vivid forms, and a 'motor' in this regard is his grandson Nicolae Davidescu. Even though he no longer plays the bagpipes, although he flirted with the instrument in his adolescence and youth, Nicolae Davidescu is nowadays an extremely talented wooden flute player and a custodian of the memory of his grandfather Nemeş-Munteanu, being, moreover, his only descendant in the line of instrumental music. His respect for his grandfather's personality is also shown in the memorial corner he dedicated to him, in his house in Cornereva; he has also archived all the documents he could find that were related to Nemeş-Munteanu. Thus, in addition to newspaper clippings, music festival posters and photographs, Nicolae Davidescu also kept several letters that were addressed to the bagpiper. Some of these bear the signature of Tiberiu Alexandru, and most of them that of Gottfried Habenicht.

MUNTEANU

Nicolae Nemeș, nicknamed “Munteanu” (“The Highlander”) because he lived in one of the high-altitude villages of Cornereva, in Camena, but also, perhaps, to distinguish him from another Nicolae Nemeș, also a bagpiper, first cousin and bandmate, was born in 1911, in Cornereva, and lived most of his existence between agriculture, raising domestic animals, and music. For years he led a band of peasant musicians, being a soloist on the clarinet and *tarogato* and thus serving a good part of the villages in Cornereva. The respect he earned during his lifetime from his fellow villagers and also from the musicians of the region manifested in its strongest form at his funeral, in 1990; as a tribute, the great trumpeter from Banat, Sandu Florea, played at his grave. Later, in 2014, the City Hall and the Cornereva Local Council granted Nicolae Nemeș-Munteanu the posthumous title of “honorary citizen” of the commune.

In the early part of his life, history took him to Poarta Albă prison for a few years, after he was arrested on March 24, 1949 and imprisoned for approximately five years for the crime of having helped some fugitives from the anti-communist/anti-soviet armed resistance groups in the Banat Mountains. After his release from prison, he continued his musical activity on the clarinet, *tarogato*, flute and bagpipes, and he even got to perform abroad, at the Zakopane Festival, in Poland, 1974. He was the protagonist of some TV documentaries, and his music, along with that of his fellow bagpipers, was recorded on a 45 rpm EP, released by Romanian Electrecord label in 1973.

Nemeș-Munteanu once said he had learned the bagpipes from an uncle who died on the front lines of World War I, “from uncle Nicolae Nemeș” (Bulza, 1979: 4); most likely, however, it was his father who really guided him through studying the instrument and achieving the specific repertoire. (Habenicht, 1972: 266)

According to information provided by Nicolae Davidescu, the turning point in the career of bagpiper Nemeș-Munteanu was the meeting with ethnomusicologist Tiberiu Alexandru, at an edition of the *Dialog la distanță* (Dialogue at a distance) competition show in 1967 (the year is mentioned in Habenicht, 1972: 267); his “discovery” by the ethnomusicologist gave rise to a genuine friendship between the two. A supporter of Nemeș-Munteanu was also the great choreographer from Banat, Afilon Lațcu, and the connection between them also smoothed the artistic path of the bagpiper. These meetings were followed by TV recordings, music recordings with the bagpipers’ group, concerts in folk music festivals abroad and, last but not least, the above mentioned exchange of letters.

THE LETTERS

Through the care of Nicolae Davidescu, several letters sent to Nemeș-Munteanu have been preserved, and of all these, eight letters are the subject of this article: three letters from Tiberiu Alexandru, one handwritten and two typewritten, and five from Gottfried Habenicht, all handwritten. We do not know

if there were other letters. We also have not yet found any written reply from the piper.

The first letter, dated 22.10.1971, is signed by Habenicht. Short, concise, written on a white A4 sheet, the letter accompanied a number of 14 photographs that Nemeş-Munteanu had requested from Habenicht and, probably, from Alexandru. The researcher thanks the piper for having visited him in Bucharest and for the gifts he had brought; he assures him that “Mr. Tiberiu”, with whom Habenicht was already preparing a show on “Miorița” (Radio Bucharest), will do all that is possible in order to have Electrecord release an album with him.

We do not know what Nemeş-Munteanu might have replied, but almost a year after this letter, Habenicht wrote him another one, dated 12.10.1972. Also on a single A4 sheet, this time taken from a technical notebook, the ethnomusicologist expresses his concern regarding the fate of a sum of money sent to Nemeş-Munteanu. He writes about 1000 lei, representing the payment for a bagpipe purchased by the Institute of Ethnography and Folklore - once, in an interview, the bagpiper mentioned even a higher price, 2000 lei for a decorated bagpipe (Bulza, 1979: 4). The amount of money had also been accompanied by two printed forms that the performer had to complete and send back to Bucharest. Until the 12th of October 1972, the musician had not given any sign that he had received the money. The bagpipe is the item with inventory number 118, from the permanent collection of the “Constantin Brăiloiu” Institute of Ethnography and Folklore, where it is exhibited. A typical southern Banat bagpipe, with a goatskin bag and with elements made out of plum wood, cow horn, and bone, carefully decorated on the bass pipe and the blowpipe by means of cast tin, adorned with beads and sequins, the instrument appears to us today as being - of course - non-functional. We do not know if at the time of its acquisition the melody pipe had only one reed left - it is possible that one was lost along the way. The melody pipe itself appears functional, with signs of use (wax that has been used for tuning). The parts of the bass pipe, although not properly arranged, also appear functional. It is the leather bag that shows signs of pronounced deterioration. Having stayed dry for half a century, it became worn in some places, and has at least two “patches” of wood, one medium-sized, located in the area of the lower binding, and the other, much larger, located above, near the bass drone. Upon careful analysis, we can identify two stages of deterioration: one due to the passage of time (drying, cracking) and one that may have already existed at the time of purchase - the wooden patches. This type of covering of the holes in a leather bag can be also found in other areas - it was used for example among bagpipers from the Balkans. According to Nicolae Davidescu, his grandfather Nemeş-Munteanu used to repair the bags that got perforated using this technique, possibly as a way of reinforcing the already made internal knots through which these holes were eliminated. According to the bagpiper (Bulza, 1979: 4), a bagpipe lasts “twenty to thirty years”, and in a museum “it lasts as long as the world allows, if no one blows in it so that it will break...” Although, the musician concludes, “without air, the bellows are ugly, and without playing (music), they are useless.”

December 20, 1972 is the day when another letter is sent to Nemeş-Munteanu, signed again by Gottfried Habenicht. Saddened by the fact that the two of them had not been able to meet in Bucharest, the researcher tells him, among other things, about the seasonal flu he had suffered from, which he had treated with boiled home-made brandy from Banat, but also about the fact that “Mr. Tiberiu”, having left for Algeria, had not sent him any news about Electrecord; however, Tiberiu Alexandru will find out “precise details” at the end of the month, when he returns. We can understand that the ethnomusicologist had already made the steps towards making a disc with the music of the bagpipers, in accordance to the promise he had made a year earlier.

Having been written quickly, on a sheet and a half, on a format slightly smaller than A4, the letter from 3.03.73 helps us learn that the bagpiper had been awarded a great prize in Brăila, “for outstanding performance on the bagpipes.” Habenicht had learned this from Tiberiu Alexandru and wanted to congratulate Nemeş-Munteanu. While sending him a new series of photographs, Habenicht asks the bagpiper, on this occasion, a technical question. Because he had forgotten to discuss this aspect at their last meeting, the researcher does it now, in writing. “Why do you now hold the *tarauz* on your shoulder?” - this is Habenicht’s question, followed by an explanation: “Before, you used to let it hang and I think it was better. Maybe that’s why the bass pipe got clogged on stage - at some point - in Brăila?”

The first letter sent by Tiberiu Alexandru to Nicolae Nemeş-Munteanu, from this series, dates from September 25, 1973. Neatly written by hand, in small letters, on a sheet from a lined notebook, the letter contains some very important information, namely the fact that “these days, Electrecord will release the long-awaited record.” In this regard, the ethnomusicologist had been asked on the same day, by the director of Electrecord, to write a text for the publication “Discul”, probably a short review of the new record release. Alexandru is writing here about the 7" vinyl EP *Nicolae Nemeş-Munteanu și cimpoierii din Cornereva* (*Nicolae Nemeş-Munteanu and the bagpipers from Cornereva*), a mono record on 45 rpm. It contains six tracks, as follows:

- A1. *Cântecul lui Baba Dochia (Ciobanul când și-a pierdut oile)*
- A2. *Țandăra*
- A3. *Sârba Lui Munteanu de la Cornereva*
- B1. *Cântecul miresei*
- B2. *Brâul bătrân*
- B3. *Ardeleana și „De doi”*

The above information is complemented by some news related to Alexandru’s family - the bagpiper is told that the ethnomusicologist’s son has become a soldier, but also that his daughter’s in-laws will be in Cornereva “around October 1st.” On this occasion, Nemeş-Munteanu is asked to guide them to buy cheese from a good source.

Habenicht’s last letter, dated October 3, 1973, mentions that “the disc is ready, although - probably - it has not yet reached the market!” The EP had already

been seen the day before by Tiberiu Alexandru himself, at Electrecord, “with its cover” that had the photography of the bagpiper “in colors.” Habenicht also tells Nemeş-Munteanu that he has “recently been busy with the bagpipe from Hunedoara” and that he has written a paper about Cosma Covan, the bagpipe player and maker from Muncelu Mare, a study that was soon to be published in “Revista de Etnografie și Folclor” (Journal of Ethnography and Folklore). This is the other extremely important article on organology written by Habenicht - it is about the double-chanter bagpipe, this time about the one from the region called Ținutul Pădurenilor. The study was published in “Revista de Etnografie și Folclor”, volume 18, no. 5, from 1973, pages 365-408. 1973 would also be the year of Gottfried Habenicht’s emigration to the Federal Republic of Germany, after several failed attempts (Ignat, Wišoşenschi, 2024: 30).

On the eve of St. Nicholas, Tiberiu Alexandru writes a new letter to the bagpiper - this time by typewriter. Dated December 5th, 1973 (with a final paragraph added on December 6th), the document begins with wishes for Nicolae Nemeş-Munteanu’s health. Alexandru writes to him “with some delay”, as his frequent trips around the country kept him busy. He had been involved in the making of a television film, made in collaboration with Hungary, about Béla Bartók - the explanation is then followed by a portrait of the Hungarian musician, this “great friend of our folk music.”

Further on, we learn that both Nemeş-Munteanu and Alexandru liked the small disc with the bagpipers from Cornereva, although - we understand - only a small part from all that had been recorded at Electrecord had been used. Tiberiu Alexandru’s plan was, moreover, for the other recordings to be part of a large disc, dedicated to the “Romanian bagpipe”, comprising all six types of bagpipes known until then; we notice here an expansion of the number, as compared to the five types previously mentioned by Alexandru in the book “Musical Instruments of the Romanian People.” A more detailed explanation of the newly introduced bagpipe type is given by Habenicht (Habenicht, 1973: 366), and this fact may help us understand that the new subcategory is a recent addition (in Habenicht’s study from 1972 there are still five types of bagpipes).

After inviting Nemeş-Munteanu to visit him and his wife (if the bagpiper happened to be “on his way to Bucharest”), Tiberiu Alexandru expresses an extremely simple need - that of buying potatoes (“The same thing, if you have the opportunity, to send potatoes through someone. We will pay whatever the price!”). He then sends him Habenicht’s address in Germany, from whom he has not “received any letters yet.” Finally, the paragraph written on December 6 shows us that the relationship between the two was somehow close - Alexandru’s son, who arrived in Bucharest “on a mission”, in the middle of the night (and on his name day - St. Nicholas), confirms to the bagpiper that he had received the package that he had sent him at the military base, and this is a thing that had deeply moved the young soldier. But, as Tiberiu Alexandru concludes, “He will write to you about this and other things.”

Although the vinyl disc must have been very well received in Cornereva - it is still talked about today! - we can suspect some dissatisfaction among the

bagpipers in the group regarding the fact that only Nicolae Nemeș-Munteanu's name was on the cover. "In the case of a small disc, like the one that was released, this (*the inclusion of each performer's name*) is not customary," writes Tiberiu Alexandru on December 30, 2023. But this is in the second part of the letter; the first is rather a pretext for good health wishes and thanks (Nemeș-Munteanu had also sent Alexandru a letter, dated December 24), as well as an opportunity for the ethnomusicologist to inform the bagpiper about Gottfried Habenicht: his younger former colleague had written to him that "he is feeling well and that he hopes to find a specialized position in an institution in Freiburg, where he has settled." The bagpiper is sent Habenicht's new address, but we do not know if the two exchanged letters again. The concern for the potatoes, mentioned in the previous letter, disappeared, as Alexandru's family found a source "not far" from Bucharest. The last part of the letter brings up the future disc (the big one, which should have included all types of Romanian bagpipes) and here the researcher emphasizes that he will take into account "the desire of the bagpipers in the group to be named", especially since "the names and all the necessary biographical data" had been recorded for all of them. We understand, however, that there was still a lot of work to be done to fulfil that project - at that time the only complete recordings were those of the group led by Nicolae Nemeș-Munteanu.

CONCLUSIONS

I found it appropriate to bring up a few letters sent by Tiberiu Alexandru and Gottfried Habenicht to a bagpiper from a commune far from Bucharest, in the Banat Mountains, for the microhistories that these documents allow us to glimpse at. Two researchers that were active within a prestigious institute - the Institute of Ethnography and Folklore - have conversations on various topics with Nicolae Nemeș-Munteanu, a peasant from Cornereva. Although we do not have the musician's answers, the common thread of this communication is the Banat bagpipe. Tiberiu Alexandru had been to Cornereva in 1946, interviewing the bagpiper Pătru Doicu, then, after meeting Nicolae Nemeș-Munteanu in 1967, he began a genuine musical collaboration with him. Gottfried Habenicht, following Alexandru's work, researched in detail the bagpipe playing techniques, as well as the construction techniques, working closely with the Banat bagpiper and the conclusion of this work is one of the essential organological studies on the Romanian bagpipe, and on the double-chanter one in particular, which was published in *Revista de Etnografie și Folclor* in 1972 under the title "A bagpiper from Banat." The close connection between the three had - we understand from the letters - also a component that was not related to ethnomusicology only. The respect, the appreciation, even the friendship between Tiberiu Alexandru and Nicolae Nemeș-Munteanu, who were both born in the first quarter of the 20th century, were to some extent found, as the letters show us, also in the relationship between the bagpiper and the younger Habenicht. The letters help us get perhaps a better picture of the working climate of a Romanian

ethnomusicologist in the early 1970s, and they also help complete with small details the studies on musical instruments that had already appeared under the signatures of Tiberiu Alexandru and Gottfried Habenicht. I also consider that the information that Habenicht provides regarding the history of the bagpipe acquired by the Institute of Ethnography and Folklore is of great interest, especially when compared with Nemeș-Munteanu's statements, published in the press of that era, as well as with the things I have been able to learn in the field, from his descendants.

UN CIMPOI ȘI CÂTEVA SCRISORI

Cuvinte cheie

Cimpoi, Banat, folclor, Nemeș-Munteanu, Gottfried Habenicht, Tiberiu Alexandru, Cornereva

INTRODUCERE

Cimpoiul cu carabă dublă din Banat este cel mai simplu dintre cele două tipuri de cimpoi cu fluier dublu din România, conform taxonomiei stabilite acum câteva decenii de etnomuzicologul Tiberiu Alexandru (Alexandru, 2014: 80-81). A fost în uz până la începutul anilor 1990, prezența lui în muzica țărănească devenind din ce în ce mai rară după trecerea în neființă a lui Nicolae Nemeș-Munteanu, conducătorul grupului „Cimpoiarii din Cornereva”.

Având caraba (fluierul) cu cinci găuri pe o parte și încă una pe cealaltă parte, acest tip de cimpoi poate fi comparat cu cel din sudul Serbiei, cunoscut în limba sârbă drept „troglasnegajde” - „cimpoiul cu trei voci”. Cel din Cornereva este mai mic, însă, fiind în general acordat în *re* și având un sunet mai acut, spre deosebire de cel al vecinilor, care are o carabă mai mare și de cele mai multe ori nota fundamentală *fa*#.

Cimpoiul din sudul Banatului are un burduf din piele de capră, de acesta fiind conectate piesele responsabile pentru generarea sunetului și pentru alimentarea cu aer. Dacă în alte zone ale țării, pielea folosită la cimpoaie a fost tratată în general minimal, fiind curățată de grăsime, ținută în sare și apoi, la nevoie, reînmuată cu zer, în Banat au existat și cimpoaie cu burduf din piele argășită mineral, tăbăcite cu crom, ceea ce făcea ca suprafața lor să devină colorată - un albăstriu-vinețiu întunecat. Ca în cele mai multe cazuri, și în Banat, burduful cimpoiului păstrează blana în interior, după ce a fost scurtată în prealabil. Piesele conectate la burduf, alcătuite din lemn, corn de vacă, os, metal, au roluri bine definite în alcătuirea instrumentului. Vorbim astfel despre:

1. Piesa din lemn care este suportul carabei. Se înscrie în general într-un trunchi de con și este deschisă la ambele capete. O parte se află în interiorul burdufului, fiind legată de acesta, iar cealaltă în afară - în ea se potrivește caraba, etanșeizarea făcându-se cu ajutorul călților sau aței.

2. Caraba („cărabă”, în Banat) - piesa cea mai importantă, fluierul cimpoiului; realizată din lemn de prun, are două țevi paralele, în fiecare dintre acestea aflându-se câte o ancie („pișcoanie”) din trestie. Una dintre țevi are 5 găuri pentru degete, de forme neregulate, fiind responsabilă cu melodia, iar cealaltă are o singură gaură pentru deget. Aceasta din urmă, cu gaura lăsată deschisă, ține isonul țevii de melodie (fiind acordată la unison cu aceasta, atunci când se acoperă toate cele cinci găuri), iar atunci când îi este acoperită gaura se obține cvarta inferioară. Găurile țevii de melodie se acordează cu ceară, micșorându-se, după nevoie, diametrele acestora. Caraba are la capătul de jos o „lulea”, care corespunde fluierului de ison. Este făcută dintr-un corn de vacă, îndoit prin fierbere, iar deschizătura rămasă liberă îi este astupată cu ceară. Pentru acordajul fluierului, meșterul îi lasă 2-3 deschizături în lateral și pe partea dorsală. Funcționează și ca suport pentru ceară. De ea pot fi legate diferite elemente cu rol decorativ.

3. Fluierul de bas

Numită în alte părți ale țării „bâzoi”, „dârloni” sau „bas”, această piesă se numește la Cornereva „tarauz”. Sunetul său fundamental va corespunde celui al carabei, fiind coborât cu două octave. Este alcătuită din trei piese cilindrice din lemn, dintre care una funcționează ca suport, fiind fixată prin legare de burduf. Următoarea piesă conține ancia vibrantă, iar cea de-a treia e responsabilă cu acordajul, prin apropierea ei mai mult sau mai puțin față de a doua. Tuburile se conectează prin introducerea unuia în celălalt, fiind etanșeizate cu câlți sau cu ață. Există și o variantă mai simplificată a tarauzului, cele două tuburi exterioare fiind unite printr-o țevă metalică; prin culisarea ultimului tub, se obține acordajul dorit. Lemnul folosit poate fi de prun sau soc.

4. Țeava de suflat - „sufloniul”: un cilindru de lemn este prins într-una din deschizăturile burdufului și legat pe interior. Acestui cilindru i se atașează la capătul dinăuntru o valvă care are rolul de a ține aerul în burduf. Valva poate fi din piele sau cauciuc, rotundă sau dreptunghiulară, după locul unde este montată - la capătul țevii sau pe laterala ei (caz în care capătul cilindrului este închis, fiind făcută în loc o deschizătură laterală). Valva permite ca aerul să pătrundă în burduf, deschizându-se, iar apoi, prin presarea burdufului, se închide, aerul ieșind doar prin țevile fluierelor. În piesa de lemn este introdus un os de animal prin care cimpoiul suflă. Osul este lipit în general cu ceară sau/și cu aracet.

Toate piesele din lemn pot fi decorate prin cositorire, această tehnică având atât un rol de înfrumusețare, cât și unul de întărire.

Un studiu extrem de valoros, rămas esențial pentru înțelegerea cimpoiului din Banat, este cel al etnomuzicologului Gottfried Habenicht (Habenicht, 1972: 261-297). Aici, autorul se folosește de informațiile primite de la Nicolae Nemeș-Munteanu, atât în ce privește modalitatea de construire a instrumentului, cât și în privința tehnicilor de execuție muzicală. Habenicht ne lasă o descriere amănunțită a cimpoiului lui Nemeș-Munteanu, în scris, sub forma unor desene, cât și o serie de transcrieri muzicale. Melodiile analizate provin din Cornereva, structurile lor și

modurile de interpretare fiind bătrânești, înscrise încă în logica muzicilor țărănești din Banatul de dinaintea Primului Război Mondial.

Cornereva este cea mai mare comună din România, având 40 de sate răspândite pe o suprafață de 400 km pătrați, iar comunitatea de aici este relativ unită, locuitorii având un veritabil respect pentru valorile trecutului, precum și pentru personalitățile locului.

Figura muzicantului Nicolae Nemeș-Munteanu, interpret la clarinet, torogoată, fluier și cimpoi, staroste de „bandă” și solist al „Cimpoierilor din Cornereva” este pomenită cu reverență și în ziua de astăzi. Poveștile despre el și despre colegii săi cimpoieri circulă încă, în forme foarte vii, un „motor” în acest sens fiind nepotul său Nicolae Davidescu. Chiar dacă nu mai „zice” din cimpoi, după ce a cochetat în adolescență și tinerețe cu instrumentul, Nicolae Davidescu este astăzi un cântăreț la fluier extrem de talentat și un custode al memoriei bunicului său Nemeș-Munteanu, fiind, de altfel, singurul urmaș al acestuia pe linia muzicii instrumentale. Respectul său față de personalitatea bunicului se manifestă și prin colțul memorial pe care i l-a dedicat, în casa lui din Cornereva, cât și prin activitatea de arhivare a tuturor documentelor găsite care aveau legătură cu Nemeș-Munteanu. Astfel, pe lângă tăieturi din ziare, afișe și fotografii, Nicolae Davidescu a păstrat și câteva scrisori adresate cimpoierului. Unele poartă semnătura lui Tiberiu Alexandru, iar cele mai multe pe cea a lui Gottfried Habenicht.

MUNTEANU

Nicolae Nemeș, poreclit „Munteanu” datorită faptului că a trăit într-unul din satele Cornerevei aflate la înălțime, în Camena, dar și, poate, pentru a se deosebi de un alt Nicolae Nemeș, tot cimpoier, văr primar și coleg de formație, s-a născut în 1911, în Cornereva, și a dus o existență împărțită între agricultură, creșterea animalelor și muzică. A condus ani de zile o „bandă” de muzicanți, fiind solist la clarinet, fluier și torogoată și deservind în acest fel o bună parte a satelor din Cornereva. Respectul de care s-a bucurat în timpul vieții, atât din partea consătenilor, cât și din partea muzicanților din zona Banatului, s-a manifestat în cea mai puternică formă la înmormântarea sa, în 1990; drept omagiu, la căpătâi i-a cântat chiar marele trompetist bănățean Sandu Florea. Mai târziu, în 2014, Primăria și Consiliul Local Cornereva i-au acordat lui Nicolae Nemeș-Munteanu titlul post-mortem de „cetățean de onoare” al comunei.

În prima parte a vieții, istoria l-a dus pentru câțiva ani la Poarta Albă, fiind arestat în 24 martie 1949 și încarcerat timp de aproximativ cinci ani pentru vina de a-i fi ajutat pe fugarii din grupările de rezistență armată din Munții Banatului. După eliberare, a continuat activitatea muzicală la clarinet, torogoată, fluier și cimpoi, ajungând chiar să concerteze în afara țării, la Festivalul din Zakopane, Polonia, în 1974. A fost protagonistul unor filmări TVR, iar muzica sa, alături de cea a colegilor cimpoieri, a fost imprimată pe un disc de 45 rpm, apărut la Electrecord în 1973.

La cimpoi, Nemeș-Munteanu ar fi învățat de la un unchi mort pe frontul Primului Război Mondial, „de la uica Nicolae-Nemeș” (Bulza, 1979: 4); cel mai probabil, însă, tatăl său a fost cel care l-a îndrumat realmente în cea ce privește

studierea instrumentului și dezvoltarea repertoriului specific (Habenicht, 1972: 266).

Conform informațiilor furnizate de Nicolae Davidescu, momentul de cotitură în cariera cimpoierului Nemeș-Munteanu a fost cel al întâlnirii cu etnomuzicologul Tiberiu Alexandru, la o ediție a emisiunii-concurs „Dialog la distanță” din anul 1967 (anul este amintit în Habenicht, 1972: 267); „descoperirea” sa de către etnomuzicolog a dat naștere unei veritabile relații de prietenie între cei doi. Un susținător al lui Nemeș-Munteanu a fost și marele coregraf bănățean Afilon Lațcu, legătura dintre ei netezind și ea drumul artistic al cimpoierului. Acestor întâlniri i-au urmat înregistrările TV, înregistrările de la Electrecord, cu grupul de cimpoieri, participarea la evenimente folclorice în afara țării și, nu în ultimul rând, schimbul de scrisori amintit mai devreme.

SCRISORILE

Prin grija nepotului Davidescu, s-au păstrat mai multe scrisori trimise către Nemeș-Munteanu, iar dintre acestea, opt scrisori care fac obiectul acestui articol: trei scrisori din partea lui Tiberiu Alexandru, una olografă și două scrise la mașină, și cinci din partea lui Gottfried Habenicht, toate scrise de mână. De vor mai fi fost și altele, nu știm. Încă nu am dat de urma scrisorilor de răspuns din partea cimpoierului.

Prima scrisoare, din 22.10.1971, este semnată de Habenicht. Scurtă, concisă, scrisă pe o coală A4 albă, scrisoarea însoțea un număr de 14 fotografii pe care Nemeș-Munteanu le solicitase lui Habenicht și, probabil, lui Alexandru. Cercetătorul îi mulțumește cimpoierului pentru vizita pe care i-o făcuse în București cu puțin timp în urmă și pentru darurile aduse; îl asigură că „dl. Tiberiu”, alături de care Habenicht pregătea deja o emisiune la „Miorița” (Radio București), va face tot posibilul ca Electrecordul să scoată un disc cu el.

Nu știm ce va fi răspuns Nemeș-Munteanu, însă, la aproape un an de la această scrisoare, Habenicht îi scrie încă una, datată 12.10.1972. Tot pe o singură coală A4, de data aceasta dintr-un caiet tehnic, etnomuzicologul își exprimă îngrijorarea cu privire la soarta unei sume de bani trimise lui Nemeș-Munteanu. Suma de 1000 de lei, reprezentând plata unui cimpoi achiziționat de Institutul de Etnografie și Folclor - într-un interviu, cimpoierul avansează un preț dublu, pentru un cimpoi decorat (Bulza, 1979: 4) - fusese însoțită și de două formulare tipărite pe care interpretul trebuia să le completeze și să le trimită înapoi în București. Până în 12 octombrie 1972, muzicantul nu dăduse vreun semn că suma respectivă ajunsese la el. Este vorba aici de obiectul cu nr. inv. 118, aflat în colecția permanentă I. E. F. Brăiloiu, unde este și expus. Un cimpoi tipic pentru sudul Banatului, cu burduf din piele de capră și elemente din lemn de prun, din corn de vacă și din os, decorat cu grijă pe tarauz și pe sufloni, prin turnarea de cositor, împodobit cu mărgelile și paiete, instrumentul ni se arată astăzi ca fiind, desigur, nefuncțional. Nu știm dacă la data achiziției caraba avea doar una dintre ancii - e posibil ca una să se fi pierdut pe parcurs. Caraba în sine pare funcțională, existând pe ea chiar semne de utilizare (ceară folosită la acordare). Piesele tarauzului, deși nearanjate, par, la rândul lor, funcționale. Burduful este cel care arată semne de

degradare pronunțată. Uscat de jumătate de secol, ros pe alocuri, burduful are cel puțin doi „plasturi” din material lemnos, unul de dimensiuni medii, aflat în zona legăturii de jos, iar celălalt, mult mai mare, aflat sus, în apropierea bazoii. La o analiză atentă, putem identifica două etape de degradare: una dată de trecerea timpului (uscarea, crăparea) și una care este posibil să fi existat deja în momentul achiziției - plasturii lemnoși. Acest tip de acoperire a găurilor dintr-un burduf de piele este întâlnit și în alte zone - la cimpoierii din Balcani, de pildă. Din mărturiile lui Nicolae Davidescu, bunicul său Nemeș-Munteanu obișnuia să repare astfel burdufurile găurite, posibil ca un mod de ranforsare a unor legături interioare prin care aceste găuri erau eliminate. După spusele cimpoierului (Bulza, 1979: 4), un cimpoi rezistă „douăzeci-treizeci de ani”, iar într-un muzeu „ține câtu-i lumea, dacă nu suflă nimeni, să-l spargă...”. Deși, conchide muzicantul, „fără aer, burdufuli urât, și fără cântat, nu-i de folos.”

20 decembrie 1972 este ziua în care o altă scrisoare este trimisă la Nemeș-Munteanu, semnată tot de Gottfried Habenicht. Întristat din pricina faptului că nu reușiseră să se întâlnească la București, cercetătorul îi scrie, printre altele, despre gripa sezonieră de care suferise, tratată cu țuică de Banat fiartă, dar și despre faptul că „domnul Tiberiu”, plecat fiind în Algeria, nu i-a mai transmis noutăți legate de Electrecord; totuși, Tiberiu Alexandru va afla „amănunte precise” la finele lunii, când se va întoarce. Putem înțelege că demersurile legate de realizarea unui disc cu muzica cimpoierilor fuseseră deja pornite de către etnomuzicolog, conform promisiunii făcute cu un an în urmă.

Scrisă rapid, pe o coală și jumătate, pe un format un pic mai mic decât A4, scrisoarea din 3.03.73 ne ajută să aflăm că cimpoierului îi fusese conferit un mare premiu la Brăila, „pentru interpretare deosebită la cimpoi”. Habenicht aflase acest lucru de la Tiberiu Alexandru și a ținut să îl felicite pe Nemeș-Munteanu. Trimițându-i o nouă serie de fotografii, Habenicht îl întreabă pe cimpoier, cu această ocazie, și o chestiune de ordin tehnic. Pentru că uitase să discute acest aspect la ultima lor întâlnire, cercetătorul o face în scris. „De ce ții acuma tarauzul pe umăr?” - așa sună întrebarea lui Habenicht, fiind urmată și de o explicație: „Înainte vreme îl lăsa să atârne și cred c-a fost mai bine. Poate din cauza asta s-a înfundat - la un moment dat - tarauzul pe scenă, la Brăila?”

Prima scrisoare trimisă de Tiberiu Alexandru către Nicolae Nemeș-Munteanu, din seria discutată, datează din 25 septembrie 1973. Scrisă îngrijit, de mână, cu litere mărunte, pe o foaie de caiet dictando, epistola conține o informație extrem de importantă, respectiv faptul că „zilele acestea, Electrecord va scoate discul atât de mult așteptat”. În acest sens, etnomuzicologul i se ceruse chiar în aceeași zi, de către directorul Electrecordului, un text pentru publicația „Discul”, probabil o recenzie la noua apariție discografică. Este vorba aici despre vinilul de 7" intitulat „Nicolae Nemeș-Munteanu și cimpoierii din Cornereva”, un disc mono cu turația de 45 rpm. El conține șase piese, după cum urmează:

- A1. Cântecele lui Baba Dochia (Ciobanul când și-a pierdut oile)
- A2. Țandăra

A3. Sârba Lui Munteanu de la Cornereva

B1. Cântecul miresei

B2. Brâul bătrân

B3. Ardeleana și „De doi”

Informația de mai sus este dublată de câteva noutăți legate de familia lui Alexandru - cimpoierul află că fiul etnomuzicologului a devenit militar, dar și că socrii fiicei se vor afla în Cornereva „în jurul zilei de 1 octombrie”. Cu această ocazie, Nemeș-Munteanu este rugat să-i îndrume pe aceștia către o sursă bună de cumpărat brânză.

Ultima scrisoare a lui Habenicht, datată 3 octombrie 1973, pomenește despre faptul că „discul e gata, deși - probabil - încă n-a ajuns în comerț!”. El fusese deja văzut cu o zi înainte de însuși Tiberiu Alexandru, la Electrecord, „cu mapa lui” pe care era poza cimpoierului „în culori”. Habenicht îi mai povestește lui Nemeș-Munteanu despre faptul că s-a „ocupat în ultima vreme de cimpoiul din Hunedoara” și că a scris o lucrare despre Cosma Covan, interpretul și constructorul de cimpoaie din Muncelu Mare, lucrare care urma să fie publicată în Revista de Etnografie și Folclor. Este vorba aici despre celălalt studiu de organologie extrem de important scris de Habenicht despre cimpoiul cu carabă dublă, de data aceasta fiind vorba despre cimpoiul „pădurenesc”. Studiul a fost publicat în Revista de Etnografie și Folclor, tomul 18, nr. 5, din anul 1973, paginile 365-408. 1973 avea să fie și anul emigrării lui Gottfried Habenicht în Republica Federală Germania, după mai multe încercări eșuate (Ignat, Wisošenschi, 2024: 30).

În ajun de Sf. Nicolae, Tiberiu Alexandru îi scrie cimpoierului - la mașină, de această dată - o nouă scrisoare. Datat 5 decembrie 1973 (cu un ultim paragraf adăugat în 6 decembrie), documentul începe cu urări de sănătate adresate lui Nicolae Nemeș-Munteanu. Alexandru îi scrie „cu oarecare întârziere”, desele plecări prin țară ținându-l ocupat. Fusese implicat în realizarea unui film de televiziune, realizat în colaborare cu Ungaria, despre Béla Bartók - explicația este apoi urmată de un portret al muzicianului maghiar, acest „mare prieten al muzicii noastre populare”.

Mai departe, aflăm că, atât lui Nemeș-Munteanu, cât și lui Alexandru le plăcuse micul disc cu cimpoierii din Cornereva, cu toate că fusese folosit - subînțelegem - puțin material din tot ceea ce fusese înregistrat la Electrecord. Planul lui Tiberiu Alexandru era, de altfel, ca celelalte înregistrări să facă parte dintr-un disc mare, dedicat „cimpoiului la români”, cuprinzând toate cele șase tipuri de cimpoi cunoscute până atunci; observăm aici o extindere a numărului, față de cele cinci tipuri amintite de Alexandru în cartea „Instrumentele muzicale ale poporului român”. O explicație mai amănunțită a celui mai nou tip introdus o dă Habenicht (Habenicht, 1973: 366), și acest fapt ne poate face să înțelegem că noua subcategorie este o adăugire de dată recentă (în studiul lui Habenicht din 1972 apăreau încă cele cinci tipuri de cimpoi).

După invitația pe care i-o face lui Nemeș-Munteanu de a-i vizita (dacă ar avea „drum în București”), Tiberiu Alexandru își exprimă o nevoie extrem de

simplă - aceea de a cumpăra cartofi („Același lucru, dacă ai ocazie, să trimiți prin cineva cartofi. Cât o fi prețul, vom plăti!”). Îi trimite apoi instrumentistului adresa lui Habenicht din Germania, de la care nu a „primit încă nici o scrisoare”. În final, paragraful redactat în 6 decembrie ne arată că relația dintre cei doi era, într-un fel, apropiată - băiatul lui Alexandru, sosit la București „într-o misiune”, în mijlocul nopții (și de ziua numelui său), îi confirmă cimpoierului primirea pachetului pe care acesta i-l trimisese la unitatea militară, lucru care-l emoționase pe tânărul soldat. Dar, după cum încheie Tiberiu Alexandru, „Despre asta și altele îți va scrie el.”

Deși discul trebuie să fi fost foarte bine primit în Cornereva - se vorbește despre el și astăzi! - putem bănui o oarecare nemulțumire a cimpoierilor din grup în legătură cu faptul că doar numele lui Nicolae Nemeș-Munteanu fusese trecut pe copertă. „În cazul unui disc mic, ca cel care a apărut, acest lucru (trecerea numelui fiecărui interpret, n.n.) nu se obișnuiește” scrie Tiberiu Alexandru în 30 decembrie 2023. Asta însă în a doua parte a scrisorii - prima fiind un pretext pentru urări de bine și mulțumiri (Nemeș-Munteanu îi trimisese lui Alexandru o scrisoare, datată 24 decembrie), cât și prilej pentru etnomuzicolog de a-l informa pe cimpoier despre Habenicht: mai tânărul său fost coleg îi scrisese că „se simte bine și că speră să găsească un post de specialitate într-o instituție din Freiburg, unde s-a stabilit”. Cimpoierul primește astfel și noua adresă a lui Habenicht, însă nu știm dacă cei doi au mai corespondat vreodată. Grijă cartofilor, menționată în scrisoarea anterioară, a dispărut, familia Alexandru gășind o sursă „nu departe” de București. Ultima parte a scrisorii readuce în discuție viitorul disc (cel mare, care ar fi trebuit să cuprindă toate tipurile de cimpoi românesc) și aici cercetătorul subliniază că va ține „seama de dorința ca oamenii din formația de cimpoieri să fie numiți”, mai ales că le fuseseră luate tuturor „numele și datele biografice necesare”. Înțelegem însă că mai era mult de lucru pentru împlinirea aceluia proiect, în acel moment singurele înregistrări finalizate fiind cele cu grupul condus de Nicolae Nemeș-Munteanu.

CONCLUZII

Am găsit de cuviință să aduc în discuție câteva scrisori trimise de Tiberiu Alexandru și Gottfried Habenicht unui interpret la cimpoi dintr-o comună aflată departe de București, în Banatul de munte, pentru microistoriile pe care aceste documente ne lasă să le întrezărim. Doi cercetători activi în cadrul unui institut prestigios - Institutul de Etnografie și Folclor - conversează pe diferite teme cu Nicolae Nemeș-Munteanu, țăran din Cornereva. Cu toate că nu avem răspunsurile muzicantului, firul roșu al acestei comunicări este cimpoiul bănățean. Tiberiu Alexandru mai fusese în Cornereva în 1946, intervievându-l pe cimpoierul Pătru Doicu, apoi, întâlnindu-l pe Nicolae Nemeș-Munteanu în 1967, a pornit o veritabilă colaborare muzicală cu acesta. Gottfried Habenicht, urmându-i lui Alexandru, a cercetat în amănunțime tehnicile de interpretare la cimpoi, cât și pe cele de construcție, lucrând îndeaproape cu interpretul bănățean, concluzia acestei munci fiind unul din studiile organologice esențiale despre cimpoiul românesc, și despre cel cu carabă dublă, în special, rămas în paginile Revistei de Etnografie și Folclor din 1972 sub titlul „Un cimpoier bănățean”. Legătura strânsă dintre cei trei

a avut - înțelegem din scrisori - și o componentă care nu a fost legată doar de etnomuzicologie. Respectul, prețuirea, chiar prietenia dintre Tiberiu Alexandru și Nicolae Nemeș-Munteanu, amândoi născuți în primul sfert al secolului al XX-lea, s-au regăsit într-o oarecare măsură, după cum ne-o arată scrisorile, și în relația dintre cimpoiier și mai tânărul Habenicht. Scrisorile ne ajută să avem o imagine poate un pic mai bogată în ce privește climatul de lucru al unui etnomuzicolog român din perioada începutului anilor '70, și completează, pe alocuri, studiile despre instrumente muzicale ce apăruseră deja sub semnăturile lui Tiberiu Alexandru și Gottfried Habenicht. De asemenea, consider că este demnă de interes și informația pe care o lasă Habenicht privind parcursul cimpoiului achiziționat de Institutul de Etnografie și Folclor, în special atunci când este coroborată cu spusele lui Nemeș-Munteanu, apărute în presa vremii, cât și cu lucrurile pe care le-am putut afla astăzi, pe teren, de la urmașii săi.

REFERENCES

- Alexandru, T. (2014). *Instrumentele muzicale ale poporului român*, [The folk musical instruments of the Romanian people], București: Grafoart.
- Bulza, T. (1979). Un rapsod cu pișconi, sufloni, carabă și doruri multe [A rhapsodist with reed, blowpipe, chanter, and many yearnings]. *Revista „Flacăra”*, 1, 4.
- Habenicht, G. (1972). Un cimpoiier bănățean [A bagpiper from Banat], in *Revista de etnografie și folclor*, tome 17, no. 4, 261, 297
- Ignat, S., Wișoșenschi, I. (2024). Profilul etnomuzicologului Gottfried Habenicht la împlinirea vârstei de 90 de ani [The profile of ethnomusicologist Gottfried Habenicht on his 90th anniversary], in *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, tome 35, 21-44.